

דעות

ערך השוויון חייב להיכלל בחוקה עתידית, אבל עוד לא הגיעה השעה

לעקוב

ידידיה שטרן

15 ביוני 2023

קשה להאמין, ממש בלתי נתפש הדבר, שערך השוויון איננו ערך חוקתי משוריין במדינת ישראל. המחויבות שלנו לעיצוב זהותה של המדינה כ"מדינה יהודית" איננה ממומשת במלואה כאשר אנחנו מפנים גב לציווי המקראי הבסיסי, "משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה" (ויקרא כד, כב). המחויבות שלנו לעיצוב זהותה של המדינה כ"מדינה דמוקרטית" איננה ממומשת במלואה כאשר אנו מסרבים לקבל על עצמנו את עולה המיטיב של המחויבות לזכות אדם נעלה זו.

לו היה הדבר בידי, הייתי קובע בסעיף הראשון של חוקתה העתידית של המדינה כי מדינת ישראל היא "מדינה יהודית, דמוקרטית ושוויונית". לפיכך, ברור לחלוטין, שכעניין שבעיקרון אני מצרף את קולי לרבים וטובים, ובהם גם חברי עו"ד דינה זילבר ופרופ' יניב רוזנאי ("הארץ", 11.6), הקובעים שאין להסתפק בכינון של "חוקה רח" שמסדירה את כללי המשחק בין רשויות השלטון, כפי שהצעתי ("הארץ", 2.6), אלא יש לצרף לכך עיגון חוקתי של עקרון השוויון ברוח מגילת העצמאות. אני תומך בכך בכל לב: עיגון השוויון בחוקה יהיה בשורת ענק לאזרחי ישראל, כיוון שהוא יאפשר ביקורת שיפוטית על חוקים הפוגעים בשוויון מטעמים של גזע, צבע, מין, לשון, דת, לאום, מוצא, מעמד חברתי, נטייה מינית וגיל. בישראל הרוב כבר הוכיח פעם אחר פעם שפגיעתו עלולה להיות רעה, ולכן ה"שוויון" חיוני לעתידנו

המשותף. כך בכל מדינה, ובוודאי במדינה הנקרעת במלחמת זהות; מדינה שניתן לאפיין אותה, בין היתר, כ"מדינת כל מיעוטיה".

אבל, לדעת רוזנאי וזילבר — וכאן המחלוקת בינינו — על פחות משוויון "לא ניתן להתפשר". זו קביעה שמחייבת בירור מעשי.

המכשיר החוקתי הוא רב־עוצמה: באמצעותו דור אחד, זה שמכונן את החוקה, מתיימר לחייב את הדורות הבאים לערכים המקובלים עליו. השימוש בכוח המיוחד הזה יכול להיות מוצדק רק אם הוא נתמך על ידי הסכמה רחבה של הציבור בדור המכונן. לכן, היומרה של הקואליציה הנוכחית, המונה 64 ח"כים, לשנות את המשטר בישראל ולשריין את השינוי לדורות הבאים — איננה לגיטימית (בלי קשר לתוכן השינוי). נדרשת הצבעה תומכת של שני שלישים מהציבור — 80 חברי כנסת. עדיף גם להעמיד את החוקה למשאל עם, שבו יידרש רוב משמעותי. רק כך החוקה תיהנה מלגיטימיות לדורות.

לפיכך, כאשר חברי כותבים כי אנחנו חייבים לצאת מהמשבר הנוכחי עם מחויבות חוקתית לשוויון, עליהם לצלוח מכשול עובדתי: האם יש בישראל, בעת הזו, הסכמה רחבה להכללת הזכות לשוויון כערך חוקתי משוריין? הזעזוע שחווינו בחצי השנה האחרונה הגדיל את ההבנה של רבים בצורך לקבע מכנה משותף ישראלי. נרשמות הפתעות חיוביות מצד גורמים שאינם בשר מבשרו הקלאסי של המרכז הישראלי, שמוכנים לקבל על עצמם מחויבות לשוויון. ואף על פי כן, דווקא משום שמצודתה של הזכות לשוויון פרושה באופן רחב כל כך, ומשום שהשפעתה על חיינו, אם תהפוך לנורמה חוקתית משוריינת, תהיה מאוד משמעותית, דומני שלא ניתן להגיע להסכמה רחבה למהלך חוקתי מהסוג הרצוי.

כשחצי מהציבור היהודי תומך במתן זכויות יתר ליהודים, "יציאה לקרב" על השוויון עלולה להביא להכרעה שתוצאתה תהיה נסיגה לאחור

יש פער גדול בין אמירות כלליות בעד "שוויון", לבין העמדות שתיחשפנה כאשר יהיה דיון אמיתי על השלכות השוויון באשר לאינטרסים ולערכים של קבוצות הזוהות השונות. כידוע, נעשו ניסיונות בעבר לחוקק את מגילת העצמאות בכנסת. על פניו, לא צריכה להיות התנגדות ל"חוק מגילת העצמאות": אם האבות המייסדים, בתש"ח, היו נכונים להעניק "שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור" לכל האזרחים, ובהם גם הערבים, בעת שהיינו מדינת ינוקא, שהרוב היהודי בה מצומק והיא במלחמת הישרדות קשה מול צבאות ערביים, מדוע כיום, במדינה בוגרת, חזקה, כשהיהודים הם רוב מוצק של יותר משלושה רבעים, לא נוכל להתחייב להתנהג באופן שוויוני כלפי המיעוט הערבי? והנה, פעם אחר פעם התברר שבכנסת אין בנמצא אפילו רוב רגיל שיתמוך בכך; בוודאי אין בה הסכמה רחבה.

אישוש לדבר נמצא ב"מדד הדמוקרטיה 2022" של המכון לדמוקרטיה. נבדקה מידת התמיכה של הציבור היהודי במתן זכויות יתר ליהודים בישראל מתוקף היותה מדינה יהודית. כמחצית (!) מהיהודים תומכים בכך. ההתפלגות, כצפוי, היא על בסיס מחנות פוליטיים (שיעורי התמיכה בימין — 62%, במרכז — 33%, בשמאל — 11%), ועל בסיס אמונה דתית (שיעורי התמיכה בקרב החרדים — 69%; בקרב הדתיים הלאומיים — 67%, בקרב המסורתיים הדתיים — 67%, בקרב המסורתיים הלא-דתיים — 52%, ובקרב ההחילונים — 29.5%). אלו ממצאים בנושא אחד בלבד. כאמור, לשוויון השלכות נוספות רבות וחשובות בשורה ארוכה של נושאים שלגביהם החברה הישראלית מפולגת ושסועה.

המחאה הצליחה, כך נראה, למנוע את הרעת המצב. אבל יש הבדל משמעותי בין "סור מרע" לבין "עשה טוב". ממצאים אמפיריים מרחבי העולם הדמוקרטי מלמדים, שניתן למנוע מהרוב לפגוע במיעוט באמצעות פעולה נחושה של המיעוט (ובלבד שהיא נעשית בדרכים בלתי אלימות). אבל בעולם ליברלי אי אפשר לכפות ערך חוקתי על חלק משמעותי מהאזרחים המתנגדים לו. התעקשות על המוצדק שאינו ניתן להשגה עלולה להיות מסוכנת. במצב הנוכחי בית המשפט

מוצא דרכים לקדם את השוויון גם ללא עיגונו בחוק יסוד ייעודי. "יציאה לקרב" על השוויון עלולה לגרור אותנו להכרעה שתוצאתה תהיה נסיגה לאחור. כאשר חברי מעמידים את התנאי "שוויון או לא כלום", הם מאבדים את האפשרות החשובה מאוד — שהיא צנועה יחסית לרצוי, ושאפתנית יחסית למצוי — לשפר את חיינו הציבוריים על ידי קביעת כללי משחק לניהול המאבק הערכי בחברה הישראלית.

הפתרון הנדרש הוא שילוב כוחות: בואו נקדם חוקה רזה במישור המשפטי-חוקתי, שתכלול גם ערכים שתכליתם לאפשר באופן הוגן את הוויכוח הפוליטי-ציבורי, כמו חופש הביטוי, ובזמן נקדם הכרה בחשיבות של ערך השוויון בשאר המישורים של חיינו הלאומיים: החינוכיים, הציבוריים, הרעיוניים והדתיים, זאת לשם הכשרת הלבבות לקראת הפיכת השוויון, בהסכמה רחבה, לערך חוקתי. הצלחה במשימה האחרונה היא תנאי מקדים לכינונה של חוקה הראויה לנו.

פרופ' שטרן הוא נשיא המכון למדיניות העם היהודי (JPP), ופרופ' (אמריטוס) למשפטים באוניברסיטת בר-אילן

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר |
רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ